

LÄRARHANDLEDNING

Concrete Matters

Handledningen
riktar sig i första hand
till lärare i åk 7–9 och
gymnasiet.

MODERNA MUSEET

LÄRARHANDLEDNING

MODERNA MUSEETS lärarhandledningar formuleras med grundskolans och gymnasieskolans läroplaner och kursplaner i åtanke. Lärarhandledningarna är utformade som stöd inför ett besök på Moderna Museet och kan också användas för att arbeta vidare med utställningen efter museibesöket. Tanken är att ge en grundläggande förståelse för den aktuella utställningen samt ge förslag på övningar och diskussionsfrågor.

I skolans läroplaner står bland annat att varje elev ska få utveckla sina möjligheter att kommunicera genom att samtala, läsa och skriva och att skapande arbete och lek är väsentliga delar i det aktiva lärandet. Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt uppmuntra dem att pröva egna idéer och lösa problem. Både de intellektuella och de praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna ska uppmärksammas i skolarbetet.

I denna lärarhandledning till *Concrete Matters* finns flera olika uppgifter och diskussionsfrågor som passar bland annat ämnena bild, matematik och svenska. Det finns också en liten ordlista för de begrepp och namn som är färgmarkerade i texten.

Mejla gärna synpunkter till Ylva Hillström,
intendent och ansvarig för denna lärarhandledning:
y.hillstrom@modernamuseet.se

Texten är i huvudsak hämtad från utställningsfoldern,
skriven av utställningens curator Matilda Olof-Ors
och förmedlingsintendent Ulf Eriksson.

Omslag: Lygia Clark, *Bicho. Radar – Pq*, 1960/1984

VÄLKOMNA TILL MODERNA MUSEET!

FÖR ATT BESÖKET SKA BLI SÅ BRA SOM MÖJLIGT, TÄNK PÅ FÖLJANDE:

ANSVAR FÖR GRUPPEN

Läraren ansvarar för klassen under besöket i museet. Vi rekommenderar att elevgrupper t o m högstadiet går tillsammans med lärare.

LÅSBARA SKÅP

Kläder och väskor kan förvaras i de låsbara skåpen som finns bakom Butiken och på plan 1.

SKOLMATERIAL

Fråga gärna museivårdarna om vägledning. Det finns skrivplattor att låna. Använd inte väggar eller skulptursocklar som skrivunderlag eftersom det blir märken. Använd endast blyertspennor i utställningssalarna om eleverna behöver teckna eller anteckna.

VAR FÖRSIKTIG I SALARNA

Eftersom det är lätt att stöta till konstverk i salarna ska ryggsäckar, större väskor, paraplyer etc. lämnas i garderoben eller i förvaringsboxarna. För att inte riskera spill på konstverk får man inte dricka eller äta i salarna eller i korridoren utanför. Rör er lugnt i salarna. Visa hänsyn till pågående visningar. Grupper under ledning av Moderna Museets personal har företräde i utställningssalarna. Använd gärna de hopfällbara svarta pallarna som finns i museet men bär dem försiktigt så konsten omkring inte skadas. Kom ihåg att sätta tillbaka pallen på ställningen.

VARFÖR FÅR MAN INTE RÖRA KONSTEN?

Det är inte tillåtet att röra vid konstverken. Att försiktigt ta på något verk innebär stora skador genom att saltet och fett på fingrarna alltid orsakar märken på alla material. Museets uppdrag är att bevara konstverken för kommande generationer av museibesökare.

VAR KAN VI ÄTA MATSÄCK?

Matsäcksplats finns vid entrén på sjösidan (plan 1). Kom ihåg att lämna platsen i gott skick. Ingen förtäring i salarna.

FOTOGRAFERING

Det är tillåtet att filma och fotografera utställningen, men stativ eller blixtr får inte användas.

MUSEIVÄRDAR

Under ert besök på Moderna Museet kommer ni att träffa museivårdar i informationsdisken eller i utställningarna. Vänd er gärna till dem om ni har frågor om konstverk, utställningar, program eller vill lämna tips och synpunkter.

INTRODUKTION

Utställningen *Concrete Matters* presenterar konkret och neo-konkret konst från Uruguay, Argentina, Venezuela och Brasilien. Utställningen innehåller verk från mitten av 1930-talet till 1970-talets slut. Det var en tid då konkretismens – och därmed också konstens – gränser undersöktes i de snabbt växande kosmopolitiska städerna Montevideo, Buenos Aires, Caracas, São Paulo och Rio de Janeiro. Tiden kännetecknades av såväl framtidstro och sociala förändringar, som av politisk instabilitet och perioder av diktatoriska styren. Åren präglades också av högkonjunktur och intensiv **urbanisering**.

En gränsöverskridande anda rådde, där ofta poeter, musiker, arkitekter och konstnärer inspirerade varandra. Den konkreta konstens dialog med den konkreta poesin var särskilt betydelsefull.

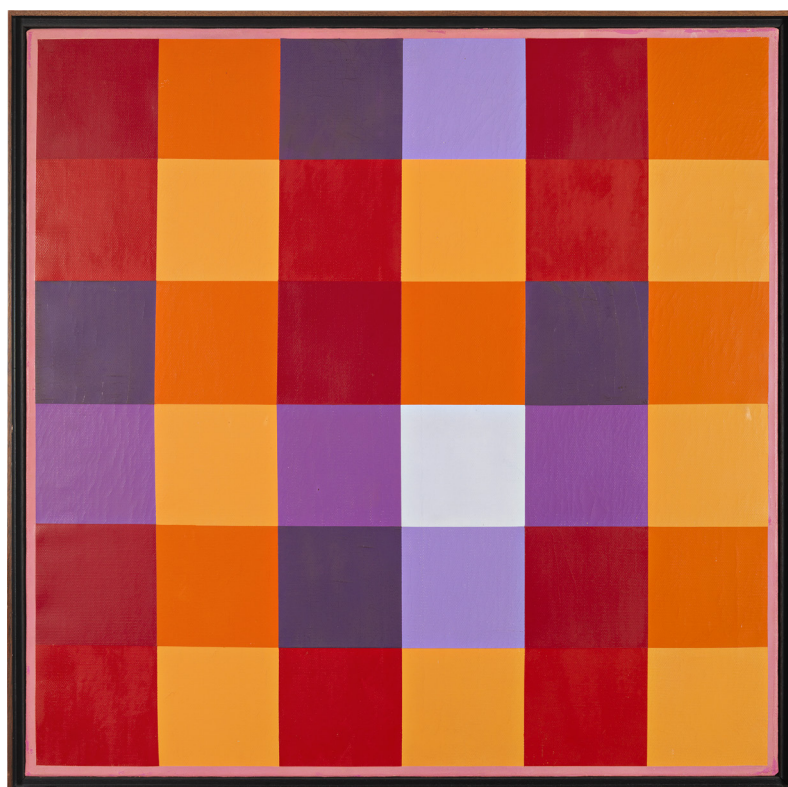
Olika konstnärsgupper formulerade, likt det tidiga 1900-talets **avantgardistiska** rörelser, sina emellanåt utopiska visioner i texter och manifest vilka spreds via flygblad, egenutgivna magasin eller publicerades i dagstidningar. I utställningens katalog presenteras ett urval av dessa manifest.

Trots visuella likheter fanns det en uppsjö av bitvis motstridiga syften och tankemodeller bakom konstnärernas arbeten. Vissa konstnärer hade visserligen tydligare politiska förtecken än andra, men alla delade de tilltron till den nonfigurativa konstens potential att forma det moderna samhället.

KONKRET KONST

Begreppet ”konkret konst” myntades år 1930 av den holländske konstnären Theo van Doesburg (1883–1931) då han bildade gruppen Art concret i Paris. De sökte ett nytt formspråk, lösgjort från både föreställande och **abstraherande** motiv. De eftersträvade att i sina verk skapa en autonom verklighet genom att använda **plangeometrisk** former som de såg som universella. En målning skulle inte symbolisera, eller betyda, något annat än sig själv. Konstnärerna hävdade att verket därmed inte var abstrakt utan konkret, då ”inget är mer *konkret*, verkligare än en linje, en färg, en yta”.

Den schweiziske konstnären, formgivaren och arkitekten Max Bill (1908–1994) kom att bli en av de ledande rösterna inom utvecklingen av den konkreta konsten. Han organiserade den första internationella utställningen med konkret konst i Basel 1944 och han kom även att få ett stort inflytande på rörelsens utveckling i Latinamerika genom kontakter med argentinska konstnärer som Tomás Maldonado och Juan Melé. En **retrospektiv** utställning med Bills konst i São Paulo 1951 fick stor inverkan på det brasilianska konstlivet.

Max Bill
1-8 in vier Gruppen, 1955–1963

URUGUAY

Joaquín Torres-García (1874–1949) är en förgrundsgestalt inom den **non-figurativa** latinamerikanska konsten, även om han till skillnad från Theo van Doesburg som han lärt känna i Paris, använde symboler i sina verk. Efter nästan 40 år i Europa och Nordamerika återvänder han till hemlandet Uruguay 1934. Året efter hemkomsten publicerade han texten ”Söderns skola”, där han argumenterade för inrättandet av en konstskola i Uruguay. Torres-García underströk att konsten i det snabbt moderniserade Uruguay måste fyllas med ett innehåll skapat av folket själva. Han uppmanade sina kollegor att ha världen i åtanke utan att glömma bort det närbelägna. Torres-Garcías förenade europeisk konstruktivism med förkolumbiansk konst i den egna Konstruktiv universalism-rörelsen.

Landsmannen Rhod Rothfuss (1920–1969) flyttade till Buenos Aires 1942 där han kom att få ett anseende på den konkreta konstens utveckling.

Joaquín Torres-García
Locomotora con casa constructiva, 1934

ARGENTINA

Intresset för konkret konst växte i Argentina under 1940-talets början. 1944 publicerades första och enda numret av tidskriften *Arturo*. Bakom den stod bland andra Tomás Maldonado (f. 1922) och Gyula Kosice (1924–2016). Rhod Rothfuss skrev i *Arturo* att det abstrakta måleriet visserligen frigjort konsten från att skildra verkligheten likt en kamera, men att den rektangulära ramen fortfarande höll fast vid illusionen av målningen som ett fönster mot en annan värld. Lösningen på problemet var den oregelbundet formade duken. Den tanken fick stort genomslag.

Vid mitten av 1940-talet hade två centrala grupper formerats. Den ena, Asociación Arte Concreto-Invención (AACI), hade till skillnad från van Doesberg en högst politisk syn på konsten förankrad i **Karl Marx materialistiska dialektik**. De betonade handling och förändring. Hit slöt sig bland andra Tomás Maldonado, Raúl Lozza (1911–2008), Juan Melé (1923–2012) och Juan Alberto Molenberg (1921–2011). Lozza och Molenberg frigjorde sig helt från ramen genom att i sina så kallade *koplanärmålningar* sammanfoga fristående former och lägga dem i samma plan framför väggen.

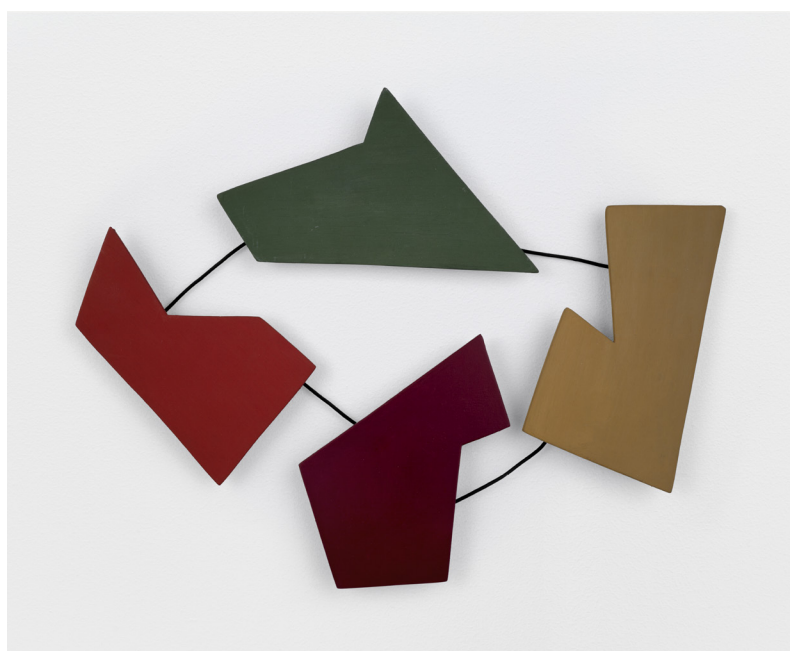
Den andra gruppen Madí inkluderade Gyula Kosice, Rhod Rothfuss och Carmelo Arden Quin (1913–2010). Madí hade en mer dada-inspirerad och lekfull ton. De experimenterade med oregelbundna dukar och tredimensionella föremål.

I överkant:
Juan Melé
Marco recortado N° 2, 1946

Rhod Rothfuss
Cuadrilongo amarillo, 1955

Juan Alberto Molenberg
Composición, 1946

I nedkant:
Raúl Lozza
Relieve N° 30, 1946

VENEZUELA

Efter att militärregimen tog makten i Venezuela 1948 begav sig flera konstnärer, däribland Jesús Rafael Soto (1923–2005), till Paris. Där anslöt de sig till konstnärsgruppen Los Disidentes som startats upp av bland annat Alejandro Otero (1921–1990) några år tidigare. Till skillnad från många samtida konstnärer var Soto inte intresserad av den mekaniska rörelsen, utan av ögats och människans rörelse. Hans verk förändrade utseende när man rörde sig om-kring dem. Även Carlos Cruz-Diez (f. 1932) betonade samspelet mellan konsten och betraktaren. I hans så kallade fysiokromier ändras färgen beroende på betraktarens position. Han gjorde också interaktiva verk som publiken själv kunde flytta runt komponenter i.

Den tysk-judiska konstnären och arkitekten Gego (Gertrud Louise Goldschmidt, 1911–1994) flydde till Venezuela undan den nazistiska regimen 1939. Under 1960-talet började hon använda material som ståltråd, papper och järn för att skapa tredimensionella teckningar. Hennes ståltråds **installationer** satte linjen och formen i ett direkt förhållande till rummet.

Jesús Rafael Soto
Double transparencia, 1956

BRASILIEN SÃO PAULO

Den nya huvudstaden Brasilia som invigdes 1960 manifesterade den radikala samhällsomvandling Brasilien genomgått. Det utopiska projektet genomfördes på rekordtid och följde president Juscelino Kubitscheks löfte om att ta igen ”50 års utveckling på fem år”. Men konstnärerna var framförallt verksamma i kuststäderna São Paulo och Rio de Janeiro.

Museu de Arte de São Paulo invigdes 1947. Här visades under de första åren bland andra Alexander Calder, Le Corbusier och Max Bill vars betydelse blev stor. Medan den konkreta konstens inflytande minskade i efterkrigstidens Europa, möttes Bills idéer med öppenhet i Sydamerika. När Grupo Ruptura grundades i São Paulo 1952 inspirerades gruppens medlemmar såsom Waldemar Cordeiro (1925–1973), Geraldo de Barros (1923–1998), Luíz Sacilotto (1924–2003), Judith Lauand (f. 1922) och Anatol Władysław (1913–2004) starkt av Bills version av den konkreta konsten. Ruptura-rörelsen avfärdade **naturalismen** till förmån för ett analytiskt och teoretiskt sätt att göra konst. Logik och matematik utgjorde verktyg för att både förstå och gestalta den objektiva verkligheten. Målningar med industriellt släta ytor betonade konstverkets självständighet från konstnären.

Waldemar Cordeiro
Idéia visível, 1956

Judith Lauand
Concreto 61, 1957

BRASILLEN RIO DE JANEIRO

I Rio de Janeiro bildades 1954 Grupo Frente. Konstnären Ivan Serpa (1923–1973) var aktiv i grundandet av gruppen och flera av de anslutna konstnärerna hade haft honom som lärare vid Museu de Arte Moderna i Rio. Grupo Frente förespråkade en mer utforskande användning av konkretismen. Bland deltagarna fanns Lygia Clark (1920–1988), Lygia Pape (1927–2004), Aluísio Carvão (1918–2001) och Hélio Oiticica (1937–1980).

Den inflytelserika brasilianska kritikern Mário Pedrosa som stod flera av konstnärerna nära spelade en viktig roll för bland annat konstkritiken i landet. I samband med gruppens andra utställning 1955 beskrev han i texten "Grupo Frente" hur medlemmarna förenades av tron på konstens revolutionära och omskapande roll. Pedrosa underströk att konsten skulle lära människorna "att använda sina sinnen till fullo och forma sina egna känslor". Frente-konstnärerna tillämpade en experimentell inställning till konkretismens grundelement färg, linje och form.

Ivan Serpa
Utan titel, 1954

BRASILIEN NEOKONKRETISM

Vid 1950-talets slut ville några konstnärer i Grupo Frente lösa upp gränsen mellan konst och liv. Ett neokonkret manifestet formulerades 1959 av konstnären, poeten och kritikern Ferreira Gullar och undertecknades av bland andra Franz Weissmann (1914–2005), Lygia Clark och Lygia Pape. Hélio Oiticica anslöt året därpå. De motsatte sig en växande rationalistisk tolkning av den konkreta konsten. De ansåg att teorin getts för stor plats och att konsten förväxlats med vetenskap.

Starkt influerade av filosofen Maurice Merleau-Pontys fenomenologi hävdade de att alla sinnen, inte bara synen, behövdes för att erfara konstverket. De upplöste gamla genregränser. Målningar och skulpturer letade sig ner från väggar och piedestaler och ut i rummet. Beträktaren uppmanades att interagera med verken genom att fysiskt forma och omforma dem, som i Lygia Clarks *Bicho*-skulpturer.

Konstnärerna lämnade ateljéerna och gav sig ut i stadsrummet där invånarna blev delaktiga i själva skapandet. Hélio Oiticica samarbetade med en sambaskola i en av Rios favelor. Hans *Parangolés* består av ”mantlar” som man kan ikläda sig, dansa och leva i. Lygia Pape lät i sin *Livro da criação* (1959–60) konstpubliken själv forma berättandet genom att hantera bokens lösa delar i ett slags skapelseberättelse, eller kanske en berättelse om skapandet.

I överkant:
Lygia Clark
Bicho. Radar – Pq, 1960/1984

Hélio Oiticica
Után titel (från serien Relevos espaciales), 1959/1991

I nederkant:
Franz Weissmann
Után titel (Escultura neoconcreta),
1958–84

KONKRET KONST I SVERIGE

När Theo van Doesburg bildade gruppen Art concret i Paris fanns den svenske konstnären Otto G. Carlsund (1897–1948) bland medlemmarna. Han kom att introducera den nya konsten i Sverige redan samma år genom att bland annat ställa ut verk av van Doesburg och Piet Mondrian på Stockholmsutställningen 1930.

Få svenska konstnärer har dock helhjärtat anslutit sig till det konkreta tankegodset. Olle Bonniér (1925–2016) ingick i en grupp konstnärer, ofta omnämnda som ”1947 års män”, som närmast arbetade med ett konkret formspråk även om ett visst mått av figuration eller abstraktion ofta var närvarande.

Den svenska konstnär som kanske fått störst internationellt erkännande för sin non-figurativa konst är Olle Bærtling (1911–1981) som med sin ”öppna form” bland annat blev inbjuden att ställa ut vid den femte biennalen i São Paulo 1959. Han representerade också Sverige vid den sjunde biennalen i São Paulo 1963.

UPPGIFTER OCH DISKUSSIONSFRÅGOR

BILDANALYS

Betrakta Joaquín Torres-Garcías målning *Locomotora con casa constructiva* från 1934.

Gör en gemensam bildanalys utifrån nedanstående modell.

Denotation i en bildanalys är en saklig beskrivning av ett verk exempelvis innefattande:

- Vad ser vi i bilden: färger, former, människor, saker, miljöer, skeenden?
- Komposition? Intressepunkt?

Konnotation i en bildanalys är en tolkning av konstverket:

- Vad tänker och känner vi när vi ser verket?
- Vad gör verket intressant/ointressant?
- Värderingar: privata, gemensamma, kulturella?

SYFTE: Att öva sig i att analysera bilder och utveckla förståelse för vissa ord och begrepp som kan användas för att kunna samtala om bilder. Att stanna till och reflektera, träna seendet och hitta ett språk för det vi ser.

MATEMATIKPRAKTIK

MÖBIUSBAND

Många av målningarna och skulpturerna i utställningen *Concrete Matters* är uppbyggda av geometriska former. Genom att vrida en långsträckt rektangulär form ett kvarts varv och sätta ihop ändarna får man ett möbiusband. Prova göra egna möbiusband och undersök deras egenskaper.

GÖR SÅ HÄR: Klipp till en pappersremsa som är 3 cm bred och 30 cm lång. Rita en mittlinje på remsan. Skriv ett X på framsidan och ett Y på baksidan. Vrid remsan ett halvt varv och tejpa ihop ändarna.

1. Hur många sidor har bandet? Hur många kanter har det? Hur många varv måste ni följa bandet med fingret innan ni kommer tillbaka till startpunkten?
2. Klipp längs med hela mittlinjen och se vad som händer!

VIK ORIGAMI

Vik kuber och tetraedrar! Prova att förändra skalan på de geometriska formerna med hjälp av papper, penna och linjal. Utgå exempelvis från UR:s mall.*

SYFTE: Att öva på konstruktion av geometriska objekt. Att öva på skala vid förminskning och förstoring av två- och tredimensionella objekt.

*http://urkola.se/webbplatser/matte/pdf/kub_tetraeder_sv.pdf

SYDAMERIKA

Välj ut något av länderna som är representerade i den här utställningen – Argentina, Brasilien, Uruguay och Venezuela – och stifta närmare bekantskap med det utvalda landets 1900-tals-historia. Hämta information från olika typer av källor och reflektera över huruvida de är trovärdiga och relevanta.

SYFTE: Att reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar. Att stimulera elevernas förmåga att söka, kritiskt granska och tolka information om samhället från olika källor samt värdera källornas relevans och trovärdighet.

ARGUMENTERA MERA!

Den brasilianska konstkritikern Mário Pedrosa underströk att konsten skulle lära människorna ”att använda sina sinnen till fullo och forma sina egna känslor”. Argumentera för eller emot en sådan ståndpunkt. Ni kan exempelvis föreställa er att ni är en president som vill styra folket med järnhand, att ni är en lärare i en nytänkande skola, eller att ni är psykologer eller konstnärer. Ge varandra feedback på argumenten.

SYFTE: Att öva på att anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang. Att öva förmågan att värdera argument och att urskilja och genomföra en logisk argumentation.

BERÄTTELSER

Vad kan vi skriva för berättelser utifrån ett konkret konstverk? Eftersom de inte föreställer annat än färg och form kan berättelserna handla om vad som helst! Hitta på en historia utifrån ett verk i utställningen. Eller fundera ut en berättelse om konstnären som gjort verket. Fantisera fritt kring konstverket och om hur idén till det dök upp, hur det såg ut i ateljén där verket skapades, om vilket väder det var den där dagen...

SYFTE: Att stimulera fantasin och öva förmågan till kreativt skrivande.

ORDLISTA

Här finns ord- och begreppsförklaringar till de grönmarkerade orden i texten. Observera att förklaringarna gäller hur orden används i just det här sammanhanget, och att de kan ha en vidare eller till och med annan betydelse i andra sammanhang.

abstrahera

bortse från det oväsentliga, utelämna oviktiga detaljer. Om exempelvis ett träd abstraheras i bild så kvarstår kanske bara vertikala, diagonala och horisontala linjer av olika tjocklek av den ursprungliga stammen och grenarna.

avantgardistisk

avantgardet är de personer eller verk som för sin tid är experimentella, nyskapande eller innovativa.

dialektik

ett sätt att ställa argument mot argument för att därigenom komma vidare till nya insikter.

favelas

de kåkstäder som omger de flesta större städer i Brasilien.

fenomenologi

en filosofisk lära där förhållandet mellan varseblivningen och objekten för varseblivningen studeras. Varseblivning är den samling processer i hjärnan som tolkar information från våra sinnen.

installation

ett konstverk som förhåller sig till ett rum eller en plats. Det kan vara måleri, skulptur, ljudkonst eller andra uttryck. Den omgivande platsen är en del av verket.

Karl Marx (1818–1883)

en tysk sociolog, nationalekonom, historiker och filosof som räknas som en av grundarna till sociologin och till den ekonomiska och revolutionära teori som kom att kallas marxism. Ett av marxismens mål är ett klasslöst samhälle, där ekonomiska tillgångar och politisk makt är jämt fördelad.

materialistisk

jordbunden, krass, som inte vill veta av några andliga värden. Den materialistiska historieuppfattningen gör gällande att den historiska utvecklingen bestäms av ekonomiska förhållanden.

naturalism

konstriktning som fokuserar på att avbilda verkligheten så som den ter sig för våra sinnen.

non-figurativ

icke-föreställande.

plangeometrisk

plangeometri är det område inom geometrin som behandlar tvådimensionella geometriska objekt, som cirkeln, kvadraten och triangeln.

rationalistisk

rationalism är alla filosofiska riktningar som utgår från förnuftet, tänkandet och tingens logiska ordning.

retrospektiv

en återblickande utställning som omfattar en konstnärs hela karriär.

urbanisering

folkförflyttning från landsbygd till stadsområden.

© Bildupphovsrätt 2018: Max Bill, Judith Lauand, Jesús Rafael Soto, Joaquín Torres-García

© Konstnärerna 2018: Lygia Clark, Analívia Cordeiro, Raúl Lozza, Juan Melé, Juan Alberto Molenberg, César och Claudio Oiticica, Rhod Rothfuss, Ivan Serpa, Franz Weissmann

Fotografiska rättigheter till bilderna av verken:

Colección Patricia Phelps de Cisneros